

Dass

NOT

+

8

DE NATVRA THEOLOGICAE
DE
NATVRALI THEOLOGIA
M. TVLLII CICERONIS

SECTIO III. IIII. V. VI

QVA
EXORNATORES REI SCHOLASTICAE
FAVTORESQVE

AD
ACTVM ORATORIVM

A. D. X APRIL. HOR. X IN SCHOLA SENATORIA

SVSCIPIENDVM

OBSERVANTISSIME INVITAT

M. CONRADVS NAHMMACHER
RECTOR SCHOLAE OPPIDANAE HELMSTADIENSIS ET
COENOBII MARIAEVALL. SVBPRIOR

HELMSTADII
LITERIS DRIMBORNIANIS

PROFVSIO

NATVRALI THEOLOGIA

M. TULLII CICERONIS

SECTIO III. LIB. V. VI.

CVR

EXORNATORES REI SCHOLASTICAE

FAVTORESQVE

AD

ACTVM ORATORIVM

A. D. X. APRIL. HOR. X. IN SCHOLA SENATORIA

SVSCEPTVM

OPERA SVSCEPTVM

M. CONRADVS NANNENSIOR

RECTOR SCHOLAE OPIDANAE REIPUBLICAE SENENSIS ET
DIGNITATE MAGISTRVVM SVSCEPTVM

HELMSTADII

LITHEIS DEIMBOCKIANIS

DE NATVRALI THEOLOGIA

M. TVLLII CICERONIS

SECTIO II

DE CONCEPTIBVS DEI SECVNDIS

CAPVT II

DE DEI INTELLECTV

I

DĒVS nōn modo omnia quando eueniunt perspicit, (*liberam Dei cognitionem* vocant;) sed ea etiam, quae olim sent, intuetur. CICERO id totidem verbis affirmat: *Deus, inquit, omnia tenet, quae futura sunt.* Probat hoc inde; quod *colligationem causarum omnium perspicit.* (a) Ac poterat etiam hoc sine ulteriori demonstratione ab eo sumi: quum iam euicisset, nihil obscurum Deo esse. Consequitur autem inde etiam hoc: fieri omnia, quae Deus praevидit, oportere. Itaque CICERO, *nihil profecto eum,* inquit, qui cognoscit iugatas rerum causas, *fallit.* (b) Pergam ad quaestionem, quae intime est cum hac coniuncta. Nempe quaeritur, num Dei praescientia vim inferat homini, pro suo arbitratu agenti, nec ne? vel, vt clarius dicam, num hominum actiones, ex libertate profectae, tales etiam esse, posita Dei praescientia, possint? CICERO suam de ea re sententiam praeceptionibus inuoluit. qualis est haec: *commitrendum non esse, vt aliquis, quae ceteris exitiosa fore crediderit,*

A 2

(a) *De Diuin. Lib. II. cap. 56*

(b) *Ibid*

ea ipse prosequatur; neque enim in spem venire posse, deos ignoraturos esse, quae ipse agat, quum diuinam naturam nihil praeterire credibile sit. (c) Non enim poterat CICERO praecipere, hoc esse illudue agendum, si libertatem hominum Dei praescientia, quam asseruerat, eleuari ac auferri fuisset opinatus. Itaque fuit Philosophus, nihil omnino Dei cognitionem hominum in agendo libertati officere. et qui posset aliter? quum dixisset, ea, quae olim euenient, causis antecedentibus cognosci: iam vero, quum quaeuis actio spontanea suam habeat causam in consideratione obiecti et rei patrandae, futurum esset, vt homo hoc, non aliud quid, pro sua ageret libertate; quantumuis id ante cognitum a Deo non fuisset. Igitur, quum actiones hominum liberae non ex Dei pendeant praescientia; nec per eam in necessitatem verti poterunt. Iam de Dei earum rerum cognitione, quae possunt quidem fieri, sunt autem nunquam, ac earum etiam, quae non nisi interueniente quadam conditione effectui poterant dari; seorsim CICERO ac ex instituto non exposuit. Sed generatim omnem ignorantiam a deorum natura alienam (d) esse ostendit

VI

QUVM autem omnium quae sunt et possunt esse cognitio ad Deum pertineat: conficitur inde, omniscium esse Deum, vel vt CICERO ait, *omnia tenere* (e)

VII

DEVM omnia in hac rerum molitione ad finem quendam referre, certum omnino est. CICERO id ipsum hunc

(c) *Consolat. Op. Tom. III, p. 325*

(e) *De Diuin. Lib. II, cap. 56*

(d) *De Nat. Deor. Lib. II, cap. 31*

hunc in modum demonstrat : Si Deus aliquid nullum in finem effecisset ; aut ignorasset eum : aut frustra quid egisset. Sed neutrum in Deum cadit : nam intelligit omnia et penetrat ; nec frustra, ac sine causa quid facere dignum Deo est : quod abborret etiam ab hominis constantia.

(f) ergo quicquid agit Deus, id refert omne ad eum quem intendit finem. Obmouet autem CICERO istud argumentum his, qui vniuerse somniis diuini quid inesse putabant. Excipit enim, finiri non posse, in quem finem somnia a Deo hominibus impertiantur : quum parum ea homines curent ; et vtplurimum somno soluti ne sciant quidem, vt fuerint comparata. Ceterum finis est CICERONI id, ad quod aliquid refertur. (g)

VIII

EST autem ea huius loci obiectatio, quando inde, quod Deus ad finem omnia optimum dicitur traducere, perperam colligitur : Deo, ante mundum conditum, non omnia, quae ad ipsius perfectionem spectant, fuisse : quae si valeret ratio, eo non tam diu carere potuisset. Alii inde colligunt, Deum ex fine, quem sibi proposuit, tanquam rei ab se alienae alligatum, pendere, quod est praecipitare. Obuertit autem CICERO, ad id mundum esse effectum, quod ratione sapientiaque comprehenditur. atque causam adeo, ob quam Deus omnia ad finem quandam transfert, in Dei cognitione ac sapientia sitam esse ; minime vero in re a Deo aliena

VIII

EX ante commemoratis fuit hoc : esse omnino hunc

A 3

mun-

(f) De Diuin. Lib. II, cap. 40

(g) De Fin. Lib. II, cap. 2

VI

mundum istud medium, quod Deus ad confectandum finem suum adhibere voluit. ergo dandum omnino; aptum istud medium prae aliis esse omnibus, et rei obtinendae conueniens oportere: atque adeo eam ob causam, vnum hunc a Deo mundum fuisse delectum, qui fieret; *quoniam aliis praestantior ei visus est.* (h) Immo vero ne potest quidem nisi pulcherrimum ille, qui optimus est, facere. (i) nec mediis, nisi maxime idoneis, vti. Plenius autem hoc, si quis sit mundi finis dictum fuerit, intelligetur. Interim tamen id potest anticipari; omnia de isto medio valere, quae sunt medii optimi requisita. Iam, quum sapientia in fine deligendo, ac mediis ad eum referendis occupetur: fieri etiam non potest, quin Deus, qui hunc mundum, qui optime fini suo respondet effecit, sapientissimus sit. Itaque CICERO Deum sua, id est summa ac diuina sapientia instructum esse affirmat. Est autem CICERONI sapientia conueniens actio: (k) atque exinde diuinam Deo sapientiam attribuit, quod omnia conuenienter agit, viamque, quae sine ambagibus deducit eo quo tendit, ingreditur

X

PHILOSOPHI recentiores, mundum hunc in aliis omnibus, qui a Deo effici poterant, optimum esse, inde colligunt, quod vnum hunc creauit, et medium eum esse rei obtinendae voluit. CICERO autem non penetravit modo eam rem sagacissima mente, sed vindicavit eam quoque ab sinistris Epicureorum interpretamentis. *Certe, nihil omnium, inquit, rerum quae esse possunt, melius mundo est, nihil praestantius, nihil pulchrius: nec solum*

(h) *Fragment. Timaei cap. III*(k) *De Fin. Lib. III, cap. 16*(i) *Ibid**nihil*

nihil est, sed nec cogitari quidem quicquam melius potest. (l) Scite omnino dictum. At Epicurei inde cogebant hoc: ergo ratione mundus pollet; estque intelligentia praeditus, qua nihil melius esse nihil praestantius potest. Ut autem CICERONIS contra hos disputantis argumenta eo melius penetrare possis, ante dicam quemadmodum *res bonum* a CICERONE finitum sit. Nempe *bona* ei sunt partim quae ad finem ultimum pertinent; partim quae eundem efficiunt. (m) Vnde intelligitur, optimum ei esse id, quod maxime ad finem optimum pertinet, eique ex esse respondet. Demonstrat autem optimam esse hanc rerum vniuersitatem hac ratione: *Fas nec est, nec unquam fuit, quicquam nisi pulcherrimum et optimum facere eum, qui esset optimus*; (n) adeoque ex Dei praestantia et perfectione, rerum conditarum praestantiam deriuat. Iam quo id assertum intelligendum sit, aduersus Epicureos hunc in modum exponit: *Negas, ita BALBVM, qui insulas EPICVRI sententias adduxerat, alloquitur, quicquam esse melius mundo, quid dicis melius? si pulchrius assentior, si aptius ad utilitates nostras, finemque Dei obtinendum, id quoque assentior*: (o) sin vero id tibi vis, nihil esse mundo sapientius, nullo modo assentior. In iis autem quae consequuntur funditus Epicureorum errorem euertit. Porro iis, qui negant, hunc mundum esse aut dici optimum posse, propter mala, quae in eo eueniunt, respondet CICERO: *Deum bonis omnibus impleuisse mundum; mali autem nihil admiscuisse, quoad natura pateretur*. (p) Non enim eo sensu hic mundus opti-

(l) *De Nat. Deor. Lib. II, cap. 7*(m) *De Fin. Lib. III, cap. 16*(n) *Fragment. Timaei cap. III*(o) *De Nat. Deor. Lib. III, cap. 8*conf. *ibid cap. 9*(p) *Fragment. Timaei cap. III*

VIII

optimus esse ac perfectissimus dicitur, quod omni sit a malo alienus, (quod tamen non a Deo, ut infra dicam, repetendum est;) sed quoniam optime Dei refondet intentioni

XI

VT IAM ad finem, ob quem Deus huius mundi creationem suscepit, redeam; ille vitimus commode finis, secundum notionem a CICERONE suppeditatam, (q) dici potest. Quae autem in mundo ad hunc finem obtinendum faciunt, particulares vulgo fines vocantur: atque hi omnes nexi inter se ac iugati sunt. Enumerat autem CICERO quosdam particulares Dei fines in tertio de Deorum Natura libro (r)

XII

SVNT qui putent, mundum, in quo rarissime portenta patrentur, eo, in quo saepius eueniant, esse meliorem. Eius autem rei apud CICERONEM, nec vola nec vestigium adest. Ac, nisi me omnia fallunt, inde in hoc incidere scitum, quod mechanicam mundi perfectionem; id est, quando id quod consequitur, ab antecedenti, serie non interrupta, ita ut machinae competit, determinatur, finem esse Dei qua obiectum sumunt. Id vero esse quam putant aliter CHRISTIAN. AVGVST. CRYSIVS (f) demonstravit. Sed quo tandem loco habendi sunt hi, qui vsque adeo huic placito indulgent, vt

(q) *De Fin. Lib. III. cap. 16*

(r) *Cap. 16*

(f) *In dem Entwurf der nothwendigen Vernunftwahrheiten, wiewfern sie den zufälligen*

entgegen gesetzt werden: in der natürl. Theol. cap. III, paragr. 335. p. 622; item paragr. 340, p. 629

vt inde etiam negent, quicquam esse Spiritui Sancto in hominum conuersione tribuendum: nisi vnum hoc, quod scripturae sacrae auctor est

XIII

IAM dispiciendum est, quis sit Dei finis praecipuus. *Fructus, quos terra, inquit CICERO, gignit, animantium causa; animantes autem, hominum; vt equus venandi causa; arandi, bos; venandi et custodiendi, canis. Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum.* (t) Ergo nisi quodam suo particulares ad vltimum finem tendunt; quem mundi esse contemplationem dicit; nempe qua subiectum eo inest, vt Deus suam gloriam demonstret: qua obiectum autem, vt liberas angelorum et hominum actiones in bonum flectat. Alio in loco Deum ait in hunc finem vniuersum condidisse, *vt homines deorum cognitionem, caelum intuentes, capere possint.* (v) quo id, quod ante dixi, confirmatur. Praecipue autem probitate Deum esse adductum putat, ut res crearet et spiritus, quibus multa impertiri bona posset. *Probitate Deus praestabat, ita effert: probus autem inuidet nemini. Haec nimirum gignendi mundi causa iustissima* (x)

CAPVT III
DE VOLVNTATE DEI

I

DEMONSTRATIONI de diuino intellectu, CICERO statim considerationem voluntatis diuinae subiicit, his

B in

(t) *De Natur. Deor. Lib II, cap. 14* (x) *Fragment. Timaei cap. III*
(v) *De Natur. Deor. Lib. I. cap. 56*

X

in verbis : *Credibile non est, deos illa probaturos, a quibus non modo ipsi dii, sed etiam sani homines abhorreant.* (y) Ergo nihil mali Deus vult ; nec probat. Contra, bonum omne et vult et appetit. quod ipsum etiam ex istis CICE-
RONIS verbis, si aientem propositionem feceris, intelli-
ges. Sed ipse CICERO alibi id diserte commemorat : ait enim, *Deum constituisse, bonis omnibus implere mundum ; mali autem nihil admiscere.* (z) Abhorret itaque Deus omni a malo ; et voluntas adeo Dei omnium est perfectis-
sima. Notandum autem, voluntatem CICERONI esse id, quod bonam nunc dicimus ac perfectam voluntatem. Nam voluntatem vocat, quod Stoici *βέλγεσι* appellabant ; nempe eam voluntatem, quae aliquid cum ratione deside-
rat (aa) : vnde etiam Stoici vni eam sapienti tribui posse opinabantur

II

QUVM Deus hunc esse mundum voluerit ; nec potest tamen quicquam, nisi quod bonum est, velle ; et alii etiam esse mundi poterant : consequitur inde, Deum *iudicasse*, hunc mundum aliis esse *praestantiorem*. (bb) Atque hinc denuo, quo sensu hic mundus perfectissimus dici possit, perspicitur ; nempe hoc, vt prae aliis *undique aptus atque perfectus, expletusque sit omnibus suis numeris et partibus.* (cc) Atque hinc etiam cogi potest, mundum non esse a Deo creatum, praeterquam vnum, qua in causa aduersus EPICVRVM, qui intermundia est commentus, defendenda, multus est CICERO. *Rectene igitur,*

(y) *Consolat. Op. Tom. III, p. 325*

(z) *Fragment. Timae cap. III*

(aa) *Tusc. Quaest. Lib. I, cap. 6*

(bb) *Fragment. Timaei cap. II*

(cc) *De Nat. Deor. Lib. II, cap. 13*

igitur, inquit, vnum mundum dixerimus, an sint plures, an innumerabiles dictu verius et melius? Vnus perfecto. Deus singulararem, ita enim pergit, hunc mundum et vngenum procreauit. (dd) Fac autem duo esse mundos: iam ille, qui praeter hunc mundum esset, aut in Deo vt habeat causam; aut in hoc mundo, necessum foret: nihil enim esse iusta sine causa potest. Sed illud non valet: Deum enim praestantissimum modo agere fas est, quum sit optimus: ad huius autem mundi praestantiam non exsurgit alius. Hoc vero prorsus repugnat: siquidem mundi aliquid molitio non potest nisi a necessaria re suscipi. Ac si etiamingas, mundum hunc alius continere causam; ita tamen inter se coniuncti essent, vt vnum tantummodo mundum constituerent. *Isud enim vinculum, vt CICERO ait, causarum, ex se, atque de his, quae adstringit, quam maxime vnum efficit.* (ee) Vnus ergo mundus est

III

SVMMA est Dei et consummata libertas; vtpote qui nulli est rei subiectus nulli obediens (ff)

IIII

DICAM nunc de Dei decretis. *Decretum autem falsum non esse sapienti non sufficit, sed etiam stabile, fixum et ratum esse debet: quod mouere nulla ratio queat.* (gg) Haec vniuerse CICERO de decretis praecipit: sed nunquam hoc vocabulum ad Deum, quantum quidem scio, retulit. Interim tamen ipsam rem aliis verbis satis perspicue

B 2

cuc

(dd) *Fragment. Timaei cap. II*
(ee) *Ibid*

(ff) *De Natur. Deor. Lib. II, cap. 30*
(gg) *Acad. Quaest. Lib. IIII, cap. 9*

XII

cue proponit. Ait enim, *constituisse* (hh) Deum, se hunc mundum effectui dare velle. Vnde propositum Dei ac decretum, velle suum de rerum effectione ac existentia, non invito CICERONE, dixeris. Quicquid autem Deus decernit, optimum est: quod vnus optime rerum perno- scit causas; et ei decernenti momenta voluntatis suppe- tunt. *Frustra enim et sine causis aliquid agere ac decer- nere, dignum Deo non est* (ii)

V

OMNIPOTENTIAM Numinis supremi CICERO his verbis asserit: *Nihil est, (in his quae fieri possunt,) quod Deus efficere non possit: et quidem sine vlllo labore Deus omnia, quae sunt ab omni inde perpetuitate decreta, efficit* (kk)

VI

OPTIMUM pariter CICERO Deum dicit: *Nihil, in- quiens, ab optimo genitore melius procreatum animo.* (ll) Emergit autem inde, quod CICERO optimum Deum esse, propter perfectionem hominum menti concessam dicit, recta summae in Deo bonitatis notio. Inest enim eo, quum Deus rebus ab se creatis, quicquid in eas perfectio- nis potest cadere, dedit. Itaque quicquid nobis omni in vita boni euenit, id Dei tribuendum bonitati: vnde CICERO, *quicquid magnam, inquit, utilitatem generi af- ferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines ferri, veteres arbitrabantur* (mm)

VII

(hh) *Fragment. Timaei cap. III*(ii) *De Diuin. Lib. II, cap. 60*(kk) *De Nat. Deor. Lib. III, cap. 39*Conf. *De Diuin. Lib. II, cap. 14*(ll) *Fragment. Timaei cap. VIII*(mm) *De Nat. Deor. Lib. II, cap. 23*

VII

BONITAS ad sapientiam exacta et temperata, iustitia dicitur, est igitur Deus iustissimus. Respondet huic propositioni istud CICERONIS: *in Diis aequitatem praecipue vigere.* (nn) Exferit se autem quam maxime divina iustitia in bonis muneribus afficiendis, ac repetendis ab fontibus poenis. Quamobrem Philosophus, Deus, inquit, *piorum et impiorum rationem habet* (oo)

VIII

SANCTITAS omnem a Deo imperfectionem, et quicquid eidem repugnat, remouet. CICERO, eandem meditans, *feri non posse* ait, *quin nequitiam dii sceleraque auersentur* (pp)

VIII

BEATVM Deum esse CICERO his verbis ostendit: *Quae natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos aeternos et beatos habereamus.* (qq) Nec potest etiam sumi, summis Deum perfectionibus instructum esse, nisi concedatur, eum semper iisdem frui. Sed EPICVRVS erroneam, quam de voluptate susceperat opinionem, ad Deum etiam transtulit. quod male CICERO fert; et propterea cum METRODORO (rr) eum comparat, ENNIQUE (ff) vrget spiculis.

B 3

Con-

(nn) *Consol. Op. Tom. III, p. 325*(oo) *De Legib. Lib. II, cap. 7*(pp) *Consolat. Op. Tom. III, p. 325*(qq) *De Nat. Deor. Lib. I, cap. 17*(rr) *De Nat. Deor. Lib. I, cap. 49.*

METRODORVS Chius, DEMO-

CRITI auditor, qui acriter in TIMOCRATEM animaduertisse fertur, quod dubitet omnia, quae ad beatam vitam pertineant, ventre metiri. EPICVRVS eandem videtur tibiam

Conuellit etiam hanc EPICURI sententiam: quicquid beatum sit, id nec habere, nec exhibere cuiquam negotium; et quum quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimauerat. (tt) Atque his extricatis: vtatur Deus, inquit CICERO, suis bonis oportet, et fruatur, quum beatus est. (vv) qua in propositione ipsa etiam beatitudinis finitio continetur.

X

QVVM vero perfectiones in Deo omnes, quae quidem simul esse sine pugna possunt, nullis limitibus inclusae adsint; fieri non potest, quin perfectissimus Deus sit. CICERO idem asserturus, praestantiae vitur pro perfectionis vocabulo; et praestantissimum ait genitorem esse. (ww) Idem maxime est sibi sufficiens, quod alii non est naturae subiectus; (xx) nec alia vlla re eget.

SECTIO

tibiam inflasse: hunc enim in modum de voluptate exponit: Se ne intelligere quidem vllum bonum, quod sit seiunctum a delicatis et obscuro voluptatibus, ibid. cap. 40. Nisi hoc de EPICURI affectis accipiendum. Interim tamen CICERO testatur, eius asserti eos, qui nomen huic sectae dederant, puduisse

(ff) ENNIUS apud CICERONEM

De Nat. Deor. Lib. II, cap. 18. ait, EPICURVM, dum palato, quid sit optimum, iudicet, ceteri palatum non suspexisse

(tt) De Nat. Deor. Lib. I, cap. 31. conf. De Nat. Deor. Lib. I, cap. 36

(vv) De Nat. Deor. Lib. I, cap. 36 (ww) Fragment. Timaei cap.

VIII

(xx) De Nat. Deor. Lib. II, cap. 30

SECTIO III
DE OPERIBVS DIVINIS

I

MVNDVS hic ad Deum *architectum* et *aedificatorem* (yy) pertinet; estque adeo a Deo creatus. Negat autem CICERO, vlla ex re mundum ortum esse. Notauit enim hoc nomine EPICVRVM, quod in atomorum cohaesione mundi quaesierat originem; (zz) quod facere non potuisset, si fuisset ea in opinione constitutus, mundum hunc, aliqua ex materie fuisse efformatum. Potissimum autem id inde elucescit: quum *Deum, qui haec machinatus est, originem ait rerum, et molitionem nouam quaesuisse.* (a) Si enim originem Deus rerum quaesuit, non potest ea ex vlla re, quam Deus non creauerit, repeti. Vniuersè etiam Deo conditori omnes omnino res creatas CICERO vindicat, quo idem confirmatur. *Deus est, inquit, architectus tanti operis tantique muneris.* (b) qua nouissima loquela prouidentiam innuit. *Ego operum parens,* ita Deum facit loquentem, *effectorque sum: Deus omnia genuit.* (c) Quo autem istud vocabulum *genuit* intelligendum sit, ex antecedentibus perspicitur, vbi *creata* a Deo omnia esse dicit. Atque ex his iunctim sumtis apparet, recentiores inter Sophos et CICERONEM conuenire: nulla ex re, (*nihilum priuatiuum* vocant,) mundum esse a Deo confectum

II

(yy) *Fragment. Timaei l.c.*(zz) *De Fat. cap. VIII*(a) *Fragment. Timaei cap. III*(b) *De Nat. Deor. Lib. II, cap. 35*(c) *Fragment. Timaei cap. XI*

NEC praetereundum, Deum non modo substantias, quas vocant, creasse; sed agendi etiam viribus easdem infurxiffe. Recte itaque se istud CICERONIS habet: *Omnia diis immortalibus accepta referri debere, quorum ope homo vivit, intelligit et agit.* (d) Ergo et hominibus a Deo est vis agendi data. Sed metam illam et veluti cancellos, intra quos se omnes omnium spirituum, si a Deo discedas, perfectiones continent, male in Dei reposueris effectioibus. Neque enim illi limites, a Deo sunt profecti; sed in quodam sunt defectu positi: creare autem et efficere defectus in repugnantibus est. CICERO illis mali (e) imposuit nomen. qua in re Philosophos recentiores habet sequaces; qui eos metaphysicum solent malum conuocare. Testatur autem CICERO, Deum nihil omnino mali huic mundo admiscere voluisse, quoad eius per rerum naturam fieri posset. (f) Nempe hoc sibi vult, hocce limites ex ipsa natura rerum ac indole proficisci. Fac enim ita aliquid a Deo creatum esse, cui summus competat omni in re perfectionis gradus; nec limitibus fit vllis inclusum: iam id non res creata erit, sed ipse Deus: vnus namque Deus perfectissimus est

CICERO, postquam per varia eundo rerum genera, vberem earum et insignem vsu meditatus esset, haec effundit: *Sic vndique omni ratione concluditur, mente consilioque diuino omnia in hoc mundo ad salutem omnium, conseruationemque admirabiliter administrari.* (g) Quibus

d) *Consol. Op. Tom. III, p. 307*

e) *Fragment. Timaei cap. III*

(f) *Fragment. Timaei cap. III*

(g) *De Nat. Deor. Lib. II, cap. 53*

bus verbis, eidem qui omnia creauit Deo, rerum quoque creaturarum sustentationem ac conseruationem tribuit. Ergo caussa, vt iam persistat mundus, in ipso mundo non continetur. Iam conseruationem Dei decreto absolui, CICERO *consilii* voce videtur innuisse. Huc etiam spectant eiusdem verba haec: *Deorum numine hoc tantum imperium retinetur.* (h) Potest enim numinis vocabulum commode ad decreta transferri: quod *numen quasi nutus Dei*, FESTO auctore, ac *potestas* dicitur

 IIII

CONSERVATIONE Dei sublata, futurum esset, vt in fumum omnia verterentur penitusque interirent. Idem CICERONEM sensisse ex his potest verbis elici: *Non alit* (diuina vis hominem) vt, *cum exantlauerit omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum.* (i) Homines enim post fata superstites qua animam fore, inde confirmat, quod diuina virtute conseruantur; quae nisi esset, intereundum homini foret. Ergo quod res creatae manent atque durant, vni Deo debetur

 V

CICERO ea est in opinione constitutus, mundum quem Deus creauit, non interiturum. Colligit hoc inde, quod mundus in nihilum redigi a nemine, nisi eius auctore potest. *A nemine*, inquit, *nisi abs quo colligatus est mundus, dissolui potest.* (k) A Deo autem alienum putat esse id, quod bonitate ductus effecit, euertere et rescindere. *Hautquaquam*, inquit, *boni est, ratione vinculum*

(h) *Orat. Haruspic. respof.*(i) *Tusc. Quaes. Lib. I, cap. 49*(k) *Fragment. Timaei cap. II*

XVIII

Eum velle dissoluere. (1) Faciunt hac in re cum CICERONE recentiores Philosophi fere omnes. Putau erim autem, sanam rationem etiam admittere debere hoc: posse omnino mundum, si molem eius ac bruta animantia, non homines et angelos spectes, a Deo dissolui tunc, quando finem, ob quem eum condidit, fuerit assequutus. Et si etiam vel maxime in Philosophicis sit vero simile, mundi molem non interituram: inde tamen detorquenda non sunt ac alienum in sensum flectenda diuina S. Scripturae oracula, quae caelum et terram prorsus interitura esse ostendunt. Optima enim quaeque Philosophia hic se titubantem emendari et perfici patietur

VI

CONCURSUS Dei, quem vocant, eo inest, quando efficit Deus, vt res creatae et homines potissimum, vires agendi, quibus eas donauit, agendo demonstrent. CICERO eam rem paucis verbis concepit: *In hoc*, inquit, *mundo fieri sine Deo nihil potest.* (m) Atque nomen adeo concursus, non rem, ignorat. Continuat autem idem argumentum, in eis, quae verba excitata consequuntur. Nam in iis etiam, quae sunt *notiora*, Dei partes esse statuit: et quanto itaque magis, ita colligit, rebus in *illustrioribus*, diuina se vis conspiciendam praebet? Sed non vna est huius concursus apud omnes ratio; vnde in generalem est et specialem distributa. Ac de illa quidem CICERO his in verbis exponit: *Sine Deo nihil fit: quae geruntur deorum geruntur vi, ditone ac numine:* (n) nempe

(l) *Fragment. Timaei cap. XI*

(m) *Tusc. Quaest. Lib. I, cap. 25.*

Lib. III, cap. 10

(n) *De Leg. Lib. II, cap. 7. conf.*

Tusc. Quaest. Lib. I, cap. 25

nempe Deus agendi vires conferuat ; quod libertati hominum in agendo minime repugnat. De speciali autem concursu haec commemorat : *Nemo mirari debet, humana consilia diuina necessitate (mallem vi) esse superata.* (o) Quibus ex verbis vnicum hoc velim sumi : posse etiam Deum ita ad actiones hominum concurrere, vt hoc agant, non aliud quid.

VII

SI ITAQUE verum est, nihil in mundo euenire, nisi permittente vel efficiente Deo ; et omnia adeo gubernat ; praesentia autem vnius est ad alterum qua effectio-nes relatio : consequitur inde, Deum esse vbique praesentem. *Itaque in foro, nobiscum dii immortales, in viis versantur et domi.* Haec CICERO. (p) Istud autem, eodem auctore, non eo est intelligendum, quasi *se nobis offerant* : sed ita accipiendum ; eos vim suam *longe lateque diffundere* (q)

VIII

MODERATOR omnium verum est Deus, (r) et quae geruntur geri eius munime certum est. Patet ex his CICERONIS verbis, gubernationem eo inesse, quando Deus omnia euenta ad finem ab se constitutum fecit. Alio in loco ita de gubernatione exponit : *Dei ope et auxilio multo magis, quam ratione hominum et consiliis respublica gubernatur.* (t) Non itaque tollit Dei gubernatio rationem hominum et consilium, sed efficit, vt in aliquod bonum

C 2

ver-

- (o) *Orat. pro Q. LIGARIO Op.* (r) *De Leg. Lib. II, cap. 7*
Tom. II, p. 431 (t) *Op. Tom. II, p. 234. conf. ibid.*
 (p) *De Diuin. Lib. I, cap. 36* p. 323
 (q) *ibid*

vergant ; estque adeo libertati hominum consentanea. Vt autem late gubernatio pateat his verbis CICERO ostendit: *Divina mente atque natura mundus vniversus, eiusque partes, administrantur* (t)

VIII

DEI prouidentia ac vis, quae saepe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit : quae illam, quae nobis imminebat perniciem exstinxit ac sustulit ; deorum immortalium cura res illa. (v) Iusta est in his CICERONIS verbis et plena prouidentiae notio reperiunda : nempe ea est Dei cura, qua omnia omnibus rebus creatis bona confert, qua natura eorum patitur, et fini suo respondet. Deinde CICERO data opera ostendit, ne vnum quidem hominem esse, ad quem Dei prouidentia non pertineat. *Stabit illud, inquit, Deorum prouidentia omnem administrari mundum ; eosdemque consulere humanis rebus, nec solum vniuersis, sed etiam, singulis.* (w) Atque haec verba COTTAE potissimum obmouet, qui dixerat, *deos minora negligere, virtutemque acceptam Deo non esse ferendam.* Et poterant sane CICERONIS verba nuda, istam sententiam frangere : quod COTTA aliam nullam rationem, praeterquam hanc adduxerat : *Ne in regnis quidem, Reges minima curant*

X

FORTVNA in colligatione earum caussarum reponitur, quarum efficiens in actionibus hominum liberis non continetur ; et vnde quaedam ad eos aut perfectio, aut imper-

(t) *De Fin. Lib. III, cap. 5*
(v) *Op. Tom. II, p. 418*

(w) *De Nat. Deor. Lib. III, cap. 35 & 36*

imperfectio redit. CICERONI autem fortuna est id, quod efficit multa improuisa, nec opinata nobis propter obscuritatem, ignorationemque causarum. (x) quae finitio, quantumuis aliquanto latius ista altera patere videatur, tamen et ipsa idonea est, et popularitatem sapit; quae si adhiberi in finiendo, saluis definitionum legibus possit, maximi est facienda

SECTIO IIII
DE CVLTV QVO DEVS PROSEQVEN-
DVS EST

I

DEVM colendum esse, inde Philofophus demonstrat, quoniam iustam venerationem habet quicquid excellit. (y) Ex Dei itaque cognitione cultus Dei omnis et actiones propter eum suscipiendae pendent. Vnde etiam eius finitio erui facile potest. Vnum autem fere ac eundem significatum CICERO vocabulis, *cultus*, *sanctitas*, *religio*, videtur subiecisse. (z) Nec Dei cultum alium internum esse, alium externum diserte commemorat: nisi huc referre voses, CICERONEM dixisse: *Deos nos colere, precari, venerarique*; (aa) atque eo animo ista se iuncta ab eo esse existimes, vt ostendat, alium cultum externis erga Deum pietatis officiis ac religionibus contineri; alium vero in precibus fundendis, animo pio et obsequio, positum esse. Exigit autem Deus ab homini-

C 3

bus,

(x) *Acad. Quaest. Lib. I, cap. 7*

(y) *De Nat. Deor. Lib. I, cap. 17*

(z) *De Nat. Deor. Lib. I, cap.*

41 et 42

(aa) *De Nat. Deor. Lib. I, cap. 42*

bus, ut suum Numen colant. Quamobrem CICERO ait, hominem ad cultum deorum aptissimum (bb) esse. quae ex aptitudine, Dei, qui homines ea instruxit, intentio perspicitur. Pergam ad aliud recentiorum Philosophorum assertum. Quicumque Deum casta et recti conscientia mente colit, ad eum maxima ex Dei bonitate dona et perremnis beatitas redibit: grauiissimas autem, qui eum intermittit, poenas luet. Id pariter CICERO affirmat: *Qua quisque, inquit, mente, qua pietate colat religiones, Deus intuetur: piorum et impiorum habet rationem.* (cc) In lege item apud Romanos lata legitur: *Ad diuos aduanto caste. Qui secus faxit, Deus ipse iudex erit* (dd)

II

QUVM autem omnium hominum sit, Deum venerari; et omnes eius ditioni sint subacti, recte CICERO dominum (ee) esse Deum docet. Suffinent autem homines seruorum est subditorum rationem

SECTIO V
DE MALI ORIGINE

I

MYLTVM Philosophorum ingenia locus de mali origine exercuit: quod aliquanto impeditior est. Itaque de eo ex instituto verba faciam. Ducam vero initium a diuersa mali notione. De metaphysico malo iam in

(bb) *Fragment. Timaei cap. XII.* (dd) *De Leg. Lib. II, cap. 8.*
 conf. *De Leg. Lib. II, cap. 10.* (ee) *De Leg. Lib. II, cap. 7.*
 (cc) *De Leg. Lib. II, cap. 7.*

in antecedentibus quaedam praelibavi: nempe eo inest, quod spirituum a Deo creatorum perfectio habet quo perficitur, estque finibus circumscripta, quos ultra citraque progredi nequit. Atque hoc omnino sensu CICERO vocem *mali* in interpretationis Timaei, Dialogi Platonici, Fragmento (ff) usurpavit. Istud vero malum abesse ab homine non poterat, nisi quando Dei subiret naturam, et ipse Deus evaderet. Itaque CICERO, ut ostendat, istud malum evitari non potuisse, *Deum*, inquit, *constituisse mali nihil admiscere, quoad natura pateretur.* (gg) Deinde refert MEDEAM ac ATRIVM *subducta ratione, nefaria scelera meditasse.* (hh) Vnde illud commode potest deduci, ex ignorantia proficisci errores posse: quando quis bonis annumerat ac appetit, quod malum est, (de *moralis* malo loquor;) atque idem etiam committit. Ostendit enim CICERO, peccatum omne ingenii culpa nasci, in Tusculanis Quaestionibus: (ii) quando quis non omnia vtrunque considerat; sed se specie patitur duci. Hinc *moralis* mali, quod naevus est admissus, vitium, ac omne id, quod legi naturae repugnat, ex metaphysico ortus patet. Prorsus autem impium foret, ad Deum sanctissimum mali causam referre. Ratio enim, eaque sana, data nobis est a Deo; sed *bonam*, ut CICERO ait, *rationem aut non bonam a nobis* (kk) habemus, quae verba hunc in modum exposuerim: hominis fuit, num provide omnia ad rationis sanae praecepta exigere, eamque recte usurpare; an vero praepiudicatis opinionibus, et iis quae specie bona sunt, mancipare rationem vellet; non Dei.

Im-

(ff) *Cap. III*(gg) *Ibid*(hh) *De Nat. Deor. Lib. III. cap. 29*(ii) *Lib. III. cap. 1*(kk) *De Nat. Deor. Lib. I. cap. 28.*conf. *De Leg. Lib. I. cap. 12*

Impugnat autem hoc scitum BALBUS apud CICERONEM. Immo mali causam in Deum deuoluit: nam *pestiferam* dicit rationem, et eam *cum pernicie* hominibus datam esse arguit. Putat etiam satius fuisse, *nullam omnino hominibus datam esse rationem*. Contra CICERO excipit; rationem homini non modo, non in malum vergere, sed salutiferam quoque esse; si modo recte ea utatur; nec sua sibi sponte malum arcessat (II)

II

CULPAM poena consequitur. Qui igitur cunq̄ peccatorum est labe infectus, poenas Deo dabit; easque grauissimas. Atque potissimum male factorum conscientia fontes discruciat. *Sua quemque fraus*, inquit CICERO, *et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat: suae malae cogitationes, conscientiaeque animi terrent: hae sunt impiis assiduae domesticaeque furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant.* (mm) Ac haec poena, ita est ad delictum adstricta, ut ab eo nulla arte diuelli possit. Alia poena, qua Deus odium in fontes demonstrat, in Dei est arbitratu posita, *arbitrariam* vocant. Suppetunt de ea haec apud CICERONEM verba: *Quis potest non et dies et noctes diuinum numen horrere, et si quid aduersi acciderit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id iure euenerit?* (nn) Semper autem delicti et grauitatem; et eius qui id commisit cognitionem, diuina vindicta respicit: ita ut poenas inter et delicta aequalitas et quasi libramentum obtineat. Ea propter CICERO Deum ait

(II) *Fragment. Timaei cap. XII* (nn) *Acad. Quaest. Lib. III, cap.*
(mm) *Op. Tom. II, p. 19* 38

ait delictorum *rationem* (oo) habere. Iustitia igitur Dei poenas repetit ab fontibus, eaque his declaratur. quare perennes etiam et perpetuae esse debent. Iam earum poenarum, quae ad hanc vnicè vitam pertinent, est etiam finis hic, ut illi, qui flagitia in se admiserunt, iis commoueantur, ad quaerendum medium, quo Deus conciliari possit; utque ad meliorem frugem redeant (pp)

 III

NEC CICERONEM praeteriit, impediuisse omnino Deum omne malum morale, suppeditando hominibus momenta voluntatis, ut ne quid peccarent. quod *moralem* dicunt *impeditionem*. Ait enim CICERO, *designasse Deum*; id est mentibus hominum insculpsisse, eum, qui nulla culpa palefceret, sempiternam beatitudinem consequuturum: contra eum, qui pugnantia cum lege naturae patra- ret, poenis grauissimis affectum iri: *haec*, inquam, *declarasse Deum* CICERO testatur, *sesequè, si quid postea fraudis euenisset, extra omnem culpam causamque posuisse* (qq)

 IIII

QVVM autem rationem Deus hominum generi impertitus sit; atque adeo penes homines esset, num *bonam* (rr) eam ferrare, an adulterare vellet: externa quidem vi Deus malum propedire non potuit, ut ne quam hominum libertati vim inferret. Esse autem prorsus neminem alienum a culpa et immunem, his verbis CICERO docet:

D

Sunt

(oo) De Leg. Lib. II, cap. 7

(qq) Fragment. Timaci cap. XII

(pp) Fragment. Timaci cap. XII

(rr) De Nat. Deor. Lib. III, cap. 28

Sunt quidem ingenii nostris semina innata virtutum: quae si adolefcere liceret ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret: nunc autem, simul atque editi in lucem, et suscepti sumus, in omni continuo prauitate, et in summa opinionum peruersitate versamur: ut paene cum lacte nutritricis errorem sxisse videamur. Cum vero parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, et opinioni confirmatae natura ipsa cedat. (ff) quibus ex verbis etiam intelligitur, sine vitis nasci neminem

SECTIO VI
DE PATEFACTIONIS DIVINAE
NECESSITATE

I

ANIMI labes nec diuturnitate vanescere, nec annibus illis elui potest: (tt) iam quum nemo culpa careat, poenae pariter omnibus in omnem perpetuitatem sunt laendae. Nec potest hominum gens, tantis ex malis suis nisi emergere. Nam ipsa ratio modum, quo peccata expiari, et Deus homini possit reconciliari, ignorat. Ergo omnis spes in vna Dei probitate stat; si nempe quam forte sui conciliandi viam ostenderit. Itaque ea est omnium contentione quaerenda, et vbi reperta fuerit statim ingredienda. CICERO certo statuit, esse aliquod medium salutis recuperandae homini datum; et velle etiam Deum, ut vtantur eo omnes. Testatur enim, *Deo nihil minus gratum*

(ff) *Tusc. Quaest. Lib. III, cap. 2* (tt) *De Leg. Lib. II, cap. 10*

gratum futurum esse, quam non omnibus patere ad se placandum viam : (vv) sed in eo valde errarit, quum sacrificiis vnice et litando Deum posse placari existimauit. Vnde patet CICERONEM Dei cognitionem, a natura profectam, non recte adhibuisse

II

PASSIM etiam CICERO, quae forent reuelationis, si qua sit, criteria, commemorat. Primo enim dignum putat Deo, pro bonitate et praestantia sua esse, vt hominum genti, quae ignorat et olim euentura sunt, indicet. (wv) qua in re Stoicorum vestigia pressit. Deinde dispicit, vtrum diuinatio, an extispicium, et si qua alia haruspicum arte continentur, huc sint referenda, quam tamen quaestionem in suspensio relinquit. (xx) Praecipuum autem eius criterium facit hoc : *Non si quid dii significant, nullas dant nobis vias ad significationum scientiam : frustra enim significarent.* quo innuit hoc ; si qua sit reuelatio, eam hoc modo fieri oportere, quem homines pro diuino habere possint. Modum autem, se per somnia patefaciendi, non esse directo equiparandum, opinatur. *Quid opus, inquit, est, circuitu, et amfractu, vt sit videntium interpretibus somniorum potius quam directo ? Deus siquidem nobis consulebat : hoc facito, hoc ne feceris, diceret (yy)*

D 2

Decla-

(vv) *De Leg. Lib. II, cap. 10*(wv) *De Diuin. Lib. I, cap. 27 :*item *de Diuin. Lib. II, cap. 48*(xx) *De Diuin. Lib. II, cap. 3.*Argumenta pro diuinatione militancia vide *de Diuin. Lib. I, cap. 38*(yy) *De Diuin. Lib. II, cap. 61*

Declamabunt hac vice iuuenes quinque

- IOH. RVDOLPHVS ALBERTI oratione Theotifca, fua vnus Marte elaborata, vincet, *amicitiam esse in his, quibus gloria nominis Dei collustratur*; et vale etiam Scholae nostrae dicet. Optimam sane spem de praestantissimo hoc iuueue animo concepi: siquidem non leues iam progressus in studiis mansuetioribus fecit. Efficiat Deus, vt ea qua coepit via pergat; et ad intimiorem aliquando humaniorum et diuinarum literarum intelligentiam enitatur
- LVDVIC. FRIDERICVS GRVELMANN sua *de insigni diuinæ religionis praestantia* proferet. vtetur et ipse lingua vernacula
- IOH. CHRISTOPHORVS KÜHNE sua in declamatione *aget de causis, ob quas Deus his, qui ita viuunt, quemadmodum ipsius finis fert, multum infortunii euenire permittit.* dicet autem Latine
- IOH. GEORGIVS ENGEL SCHMIDT Latinis verbis *idoneam eius quod vile est notionem effinget et vindicabit.* Ac tandem
- WILH. GEORG. CHRISTOPHORVS SEIDEL orationem suam de eo, *vt magnus honos habendus sit libertatis assertoribus* recitabit; et quidem lingua Teutonica
- Itaque quam obseruantissime a Patronis et Fautoribus plurimum colendis peto, vt hosce iuuenes a d. X April. hor. X declamantes, stipare pro sua humanitate velint. Scrib. Helmstadii a. d. VI April. A. R. S. cloſoCCLVIII

00 A 6427

ULB Halle
002 927 292

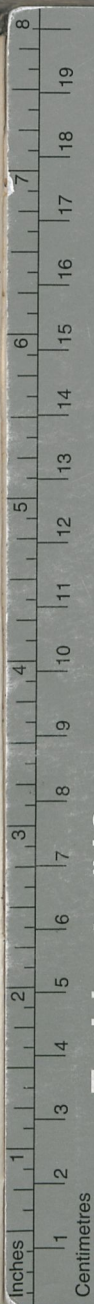
3

0018

R

B.I.G.

Farbkarte #13

ROLVSIO

DE

ALI THEOLOGIA

LLII CICERONIS

o III. IIII. V. VI

QVA

RES REI SCHOLASTICAE

AVTORESQVE

AD

M ORATORIVM

HOR. X̄ IN SCHOLA SENATORIA

SVSCIPIENDVM

VANTISSIME INVITAT

DVS NAHMMACHER

E OPPIDANAE HELMSTADIENSIS ET

I MARIAEVALL. SVBPRIOR

HELMSTADII

IS DRIMBORNIANIS

